

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41

Fryslân, 10 september 2022

Foar en mei de minsken fan Fryslân

'Fryslân is it bêste lân fan d'ierde'. En dat moet zo blijven. Als CDA zetten we ons in voor 650.000 Friezen die wonen in één van de 400 dorpen of in één van de elf steden.

Dé Fries bestaat volgens ons niet. Elke Fries is uniek, met zijn of haar eigen gaven en talenten geschapen. Of je nu op Vlieland woont, in Noardeast-Fryslân, een Stellingwerwer bent of een echte stedeling uit Leeuwarden. In al die verscheidenheid bindt onze Friese cultuur, taal en het landschap ons.

Als CDA handelen we vanuit de christelijk sociale traditie. De menselijke maat, in verbinding, kansen voor eenieder en duurzaam handelen. We moeten een schild zijn voor de zwakkeren, betrouwbaar en transparant in onze besluitvorming. We beheren ons kostbare landschap en de schatkist goed voor de Fryske mienskip waarin iedereen verantwoordelijkheid draagt. *“Dy oerheid” dy bestiet net, dat binne wy meinoar.*

Fryslân is van oudsher een agrarische provincie waar families het landschap, de economie, de dorpen en steden grotendeels hebben gevormd, net als onze taal, cultuur en ons landschap. Het hangt allemaal samen. We zien dat die provincie en die mienskip verandert. De bevolking vergriest, onze steden worden groter en de mienskip wordt meer divers. Vele transities komen, gevraagd en ongevraagd, op ons af. De gevolgen daarvan zullen Fryslân ook raken. Maar de oplossingen zullen juist hier vandaan komen! De wereld is continu in verandering. We weten daarom nu ook nog niet wat er op ons af komt.

Op het gebied van wonen, leefbaarheid, bereikbaarheid, energie, landbouw, natuur en techniek, maar ook in hoe we in Fryslân en Nederland met elkaar omgaan, zien we grote uitdagingen de komende jaren. Bij het vinden van oplossingen willen wij als CDA “het Friese” de ruimte geven. Het samen doen. We moeten niet *over* maar *met* betrokkenen spreken. Daarbij weten we dat we op dit moment geen blauwdruk kunnen neerleggen voor de komende jaren. We durven ons als CDA aan te passen aan veranderende omstandigheden.

Daar waar de provincie vooral gaat over de inrichting van de ruimte, en het gevecht daarover, zien we aan de andere kant de zorg voor het ‘nog mee kunnen doen’ en de betaalbaarheid van het leven. Wij vinden dat we als CDA in de provincie een taak hebben om mensen die noodgedwongen afhaken bij wat de maatschappij en samenleving allemaal van ze verwacht, te helpen. Of het nu gaat om een betaalbare woning en energierekening, de investeringen in de transities, mee kunnen doen met verenigingen of mobiliteit. Daarbij zien we dat de democratie onder druk staat, desinformatie hoogtij viert en er een oorlog is op het Europese continent. Perspectief en vertrouwen is nodig. Perspectief bieden aan de mienskip, dat is mei sizzen net te dwaan. Dat perspectief bieden, dat dogge wy foar, troch en mei #minskenfryslân!

Programmacommissie CDA Fryslân,

Gerard Backx
Ayla Bosma
Sylvia Bosma
Friso Douwstra
Geesje Duursma (voorzitter)
Gjalt de Jong
Jan Willem Sietsma

42 **Grondbeginselen**

43 CDA Fryslân baseert zich op christelijke grondbeginselen, met zorg voor elkaar als dragend uitgangspunt. Van
44 oudsher houdt dat bij ons in dat we gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap, solidariteit en publieke
45 gerechtigheid als kernwaarden hebben. Wat betekent dat?

- 46 • Dat we verantwoordelijk zijn voor onszelf en voor onze familie, vrienden en directe omgeving. Deze
47 verantwoordelijkheid delen we in sommige gevallen met bedrijven, verenigingen en soms ook met de
48 overheid. De overheid zijn we met z'n allen.
- 49 • Onze provincie Fryslân moeten we bewaren, beschermen en ontwikkelen. We willen onze aarde goed
50 doorgeven aan onze kinderen en kleinkinderen. Dat kun je met tijd, inzet en geld doen. Het geld op
51 zichzelf moet nooit een doel zijn. Verantwoord omgaan met de provinciale middelen is ook
52 rentmeesterschap.
- 53 • Verantwoordelijkheid dragen is één. Als je dat kunt maar niet wilt, dan mag je daar wat ons betreft
54 best op aangesproken worden. Je leeft hier niet alleen voor jezelf! Maar soms wil je wel, maar kan je
55 het simpelweg niet. In dat geval moeten we er als samenleving zijn voor mensen die het alleen niet
56 (meer) aankunnen. Sociaal, financieel of met andere hulp. Solidariteit vraagt inzet van twee kanten.
57 Verder dan alleen ik én als schild voor de zwakkeren.
- 58 • 'Laat je ja een ja zijn.' CDA Fryslân vindt dat de overheid betrouwbaar en controleerbaar moet zijn.
59 Dus als je "ja" zegt, ook "ja" moet doen. Ook moet iedereen gelijk behandeld worden in gelijke
60 situaties. Of, als dat niet gebeurt, duidelijk worden uitgelegd waarom niet. Duidelijk, transparant en
61 controleerbaar.

62 Wil je meer weten over de CDA-kernwaarden en beginselen? Kijk dan op
63 <https://www.cda.nl/standpunten/uitgangspunten>

64

65 **Uitdagingen en ambities**

66 In ons verkiezingsprogramma lees je waar we aan willen werken, waar zorgen zitten maar juist ook waar we
67 perspectief zien en kunnen bieden. Dat doen we aan de hand van zeven thema's. Thema's waar de provincie
68 over gaat. Deze zijn:

- 69 1. Mienskip, wonen en de menselijke maat
70 2. Taal, cultuur en sport
71 3. Natuur, landschap en landbouw
72 4. Economie
73 5. Energie en klimaat
74 6. Infrastructuur
75 7. Financiën en bestuur
76

77 **1. Mienskip, wonen en de menselijke maat**

78

79 Een veilige en betaalbare plek om te wonen, een dorp of wijk waar de mienskip samen verantwoordelijkheid
80 neemt en ruimte is voor eigen initiatief. Daar moeten we met elkaar voor zorgen. Nuchter nadenken over de
81 effecten van overheidsbeleid is het advies aan de politiek. Wat voor impact heeft ons beleid op de mienskip?
82 Daarover moet de provinciale besluitvorming transparant zijn. Daarbij moet specifiek rekening worden
83 gehouden met het effect op de toekomst, voor onze kinderen.

84 Zorgen voor elkaar is het belangrijkste in de samenleving. Verder kijken dan ‘de liberale ik.’ Dat is een
85 maatschappelijke taak die we allen hebben en niet zomaar bij de overheid neer kunnen en moeten leggen. Juist
86 die aandacht voor elkaar is wat de mienskip maakt.

87 Fryslân kent een grote vergrijzing waardoor betrokkenheid van vrijwilligers, zorg en voldoende arbeidskrachten
88 op termijn onder druk komt te staan. Soms moet de overheid daarvoor een oplossing vinden. Soms een
89 individu. Maar hoe dan ook met de menselijke maat.

90 Wij staan voor:

91 • Een provincie met een goed voorzieningenniveau. Of het nu gaat om zorg (tand- en huisartsen,
92 ziekenhuizen), wonen en winkels, buurthuizen of de toegang tot financiële diensten; de provincie
93 moet zich hier blijvend voor in zetten. Ook de aanwezigheid van politieposten in de provincie vraagt,
94 samen met de gemeenten, onze blijvende aandacht.

95

96 • Eén organisatie die het cement is tussen de verschillende dorps-, wijk- en mienskipsinitiatieven in
97 samenspraak met [Doarpswurk](#) en het provinciale [Streekwurk](#). Daarbij kijken we wat het beste werkt.
98 Een groter Doarpswurk behoort tot de mogelijkheden.

99 • Internationale solidariteit en naastenliefde. Wat inhoudt dat wij in Fryslân een goede opvang blijven
100 regelen voor asielzoekers. Opvang moet naar aard en schaal met een goede spreiding over de
101 provincie plaatsvinden. We pleiten bij de rijksoverheid voor een goede spreiding over het land.

102 • Voldoende en passende woningen in de provincie. Een nieuwe generatie moet in haar dorp of stad
103 kunnen blijven wonen of elders een woning kunnen vinden. Er moet specifiek gebouwd worden voor
104 jongeren, gezinnen en ouderen. Daarbij willen we een manier vinden waardoor dorpsbewoners
105 voorrang kunnen krijgen bij nieuwbouw in hun omgeving.

106 • Ons landschap wordt niet opgeofferd aan Vinex-wijken met tienduizenden woningen. Er kan geen
107 sprake zijn van een verplichte koppeling van woningen in ruil voor wellicht een Lelylijn. We koesteren
108 ons mooie natuurlijke landschap en zijn primair voor inbreiding voordat tot uitbreiding wordt
109 overgegaan. Ook met demografische ontwikkelingen moet rekening gehouden worden.

110 • Meer mogelijkheden voor het kopen van woningen door starters. De provincie gaat samen met private
111 partijen en andere overheden initiatieven hiertoe steunen. Denk bijvoorbeeld aan een provinciaal
112 starters- of garantiefonds.

113 • Het promoten van de provincie Fryslân als aantrekkelijke woon- en werkprovincie om te zorgen dat
114 bijvoorbeeld voldoende afgestudeerde (huis)artsen voor Fryslân kiezen. Er komt een actieplan om dat
115 uit te voeren.

116 • Een versnelling van de Bloeizone-beweging met als doel ervoor te zorgen dat de inwoners van
117 (vergrijzend) Fryslân gezond en vitaal ouder worden. In Friese dorpen, wijken en steden wordt
118 gezamenlijk een gezondere en vitalere leefomgeving ontwikkeld.

119 • Ondersteuning van maatschappelijke initiatieven. Denk aan het verduurzamen van maatschappelijk
120 vastgoed en ondersteuning van sport- en andere verenigingen. Investerings in de samenleving zijn
121 niet alleen in geld uit te drukken. We kijken naar het maatschappelijk effect binnen de bestaande
122 financiële middelen. Provinciale middelen inzetten voor het helpen bij transities, zoals de
123 energietransitie, behoort tot de mogelijkheden.

124
125

- Ruimte voor mienskipszin en familiewaarden. Het overheidsbeleid in Fryslân moet ruimte bieden voor onze gewoonten en tradities en deze ook zo nodig beschermen.

126 **2. Taal, cultuur en sport**

127

128 **Taal**

129 De Friese taal is wettelijk verankerd in de ‘Wet gebruik Friese Taal.’ Onze inzet heeft er de afgelopen jaren toe
130 geleid dat de Fries zich meer kan uiten in zijn of haar eigen taal. Er is ruimte gekomen voor uitingen, gebruik en
131 herkenbaarheid van het Fries en de streektaalen zoals het Bildts, Stellingwerfs en verschillende soorten
132 Stadsfries. Dit willen we doorzetten door:

- 133 - Mear Frysk yn iepenbiere romten.
- 134 - Eigen ûnderwiis-ynspeksje oer it Frysk.
- 135 - Troch it Ryk folsleine bekostiging fan ûnderwiis yn it Frysk.
- 136 - Frysk prate moat altyd mooglik wêze by rjochtbank en gerjochtshôf. De provinsje regelet dat de Fryske
137 tolken probleemleas ynset wurde kinne as der ferlet fan is en ek fatsoenlik betelle wurde.
- 138 - Aktive ynset fan de provinsje by it ûntwikkeljen en honorearjen fan plannen om it lêzen yn it Frysk te
139 stimulearjen.

140

141 **Cultuur**

142 Veel inwoners van onze provincie spelen in toneelstukken in de winter, bij Iepenloftspullen in de zomer, zijn
143 podiumbouwer als vrijwilliger of maken beeldende kunst. Fryslân is gezegend met een grote hoeveelheid
144 koren, brassbands en fanfares. Cultuur verbindt en maakt leefbaar. De provincie houdt de komende jaren méér
145 aandacht en steun voor onze Fryske HaFaBra, de vele zangkoren en de korpsen. Deze zijn en blijven van
146 wereldklasse en zijn het cement in onze samenleving. Ook het [NNO](#) hoort bij Fryslân en Noord-Nederland. Dit
147 orkest is en blijft een verantwoordelijkheid van de drie noordelijke provincies.

148 Daarnaast hebben wij een grote museumdichtheid. Dit varieert van moderne kunst in Belvédère en Dr888 tot
149 het unieke cultuurhistorische verleden in bijvoorbeeld Hindeloopen. Het CDA zet in op aandacht voor blijvende
150 waarde en schoonheid en kunst. Zoals we dat in onze ogen verplicht zijn als erfenis van Culturele Hoofdstad
151 2018. Arcadia en andere culturele evenementen kunnen daaraan bijdragen. Hier kan ook de koppeling gemaakt
152 worden met sportevenementen zoals de Giro d’Italia. We willen ook de komende jaren ruimte geven aan de
153 koppeling van kunst en cultuur met inhoudelijke thema’s, zoals we de afgelopen jaren bij o.a. [‘Kening fan ‘e
154 greide’](#) hebben gedaan.

155 **De Elfstedentocht**

156 Misschien wel het icoon van de Friese cultuur en sport is de Elfstedentocht. In vele vormen en verschijningen
157 zien we toneelstukken maar ook sportevenementen. We blijven deze ontwikkelingen waar mogelijk steunen en
158 blijven meedenken met innovaties die wellicht de tocht der tochten mogelijk maken. Dit zet Fryslân blijvend op
159 de kaart.

160 **Jonge makers**

161 Er zijn culturele activiteiten die niet gemist kunnen worden, omdat ze uniek van aard zijn en verbonden met
162 Fryslân en daarnaast een grote impact hebben op talentontwikkeling. Jonge makers mogen gezien worden als
163 een belangrijke stem van hun generatie. Ze moeten daarmee een plek hebben in het provinciaal cultuurbeleid
164 evenals de Friese popcultuur.

165 **Festivals**

166 Wij zien festivals als belangrijke ontmoetingsplekken voor geïnteresseerden en zetten in op een festivalbeleid
167 met ruimte voor afwisselende muziek- en cultuurstromen voor alle generaties. We vinden dat de organisatoren
168 een belangrijke rol spelen bij de zorg voor het landschap. Dorpsfeesten en festivals mogen niet lijden onder
169 nieuwe regels voor vergunningenbeleid en natuur. We vinden dorpsfeesten elementair voor de leefbaarheid
170 van het platteland.

171 Wij staan voor:

- 172 ● Een museumjaarkaart voor alle kinderen onder de twaalf jaar. Zij mogen per jaar tien musea en
173 voorstellingen bezoeken, op kosten van de samenleving. De uitwerking hiervan stemmen we af met de
174 scholen.
- 175 ● Meer aandacht voor muziekonderwijs op scholen in buitenschoolse programma's.
- 176 ● Een duidelijk en eenvoudiger vergunningenbeleid voor evenementen.
- 177 ● Het in stand houden van een fonds voor ticket- en garantiestellingen.
178

179 **Cultureel erfgoed**

180 Het cultureel erfgoed van en in Fryslân is van grote waarde. De provincie staat er mede borg voor dat erfgoed
181 goed wordt onderhouden. Daarbij stimuleert de provincie onder andere gemeenten om hun
182 verantwoordelijkheid te nemen voor hun monumentenbeleid. Er ontbreekt nu een overkoepelend geheel in
183 visie, beleid en in belangenvertegenwoordiging. Dat moet er, samen met gemeenten en belangengroepen, wel
184 komen. Ook niet-fysiek cultureel erfgoed, zoals het carbidschieten, moet behouden blijven.

185 **Sport**

186 Het maatschappelijk belang van sport is groot. Het is gezond, verbindt, voedt op, draagt met onze Friese
187 varianten bij aan de eigenheid en cultuur en kan met (grote) evenementen bijdragen aan promotie van onze
188 provincie. De afgelopen jaren heeft het CDA hier fors op ingezet. Onder andere het inclusief maken van de
189 sport, voor ieder kind toegankelijk, is daarin van belang. Zo kan bijvoorbeeld ieder kind in Fryslân toegang
190 houden tot zwembles in onze waterrijke provincie.

191 Wij staan voor:

- 192 ● Breedtesport. Iedereen, en speciaal onze kinderen, verdient onze volle aandacht. [Sport Fryslân](#) moet
193 daarin een belangrijke taak behouden en structureel gesteund worden.
- 194 ● Het ondersteunen van sportverenigingen op het gebied van verduurzaming en
195 organisatieontwikkeling.
- 196 ● Het structureel ondersteunen van de Friese cultuursporten, zoals skûtsjesilen, keatsen, Frysk dammen,
197 (school)schaatsen en fierljeppen. Het daagt kinderen uit zich gezond in te spannen, het vergroot de
198 saamhorigheid en het draagt bij aan onze sportcultuurhistorie. Daarbij zoeken we ook naar
199 verbindingen zoals bij een Fryske Olympiade.
- 200 ● De verantwoordelijkheid voor [Thialf](#). Wij zien Thialf als een gezamenlijke verantwoordelijkheid van
201 provincie, gemeente Heerenveen en rijksoverheid. Ieder moet hierin een permanent aandeel nemen.
202 De provincie blijft dat doen, maar houdt ook oog voor de belangen van de Elfstedenhal in
203 Leeuwarden.
- 204 ● Het ondersteunen van evenementen en initiatieven die specifiek aandacht geven aan sport en
205 kinderen. Denk hierbij o.a. aan het schoolschaatsen, de initiatieven van de Sven Kramer Akademy, de
206 Zilveren bal enz. enz.
- 207 **3.** Een financiële bijdrage aan de Giro. We krijgen de komende periode een grote Italiaanse wielertour
208 in Fryslân: de Giro. Daaraan dragen we, samen met de deelnemende gemeenten en het bedrijfsleven
209 financieel bij.

210 **Natuur, landschap en landbouw**

211
212 De aarde is niet van ons, we moeten daar goed voor zorgen. We zijn de rentmeesters voor de volgende
213 generatie. We vragen veel van de aarde. De zogenaamde '[Earth Overshoot Day](#)' (de dag van het jaar dat we alle
214 grondstoffen gebruikt hebben die de aarde in een jaar voort kan brengen) is ieder jaar een beetje eerder. Dit
215 betekent letterlijk dat we '*op de pof leven*'. We ervaren daar dan ook de gevolgen van: een steeds groter tekort
216 aan grondstoffen, extreme klimaatverschijnselen en een afnemende biodiversiteit.

217 **Natuurbeheer**

218 Ecologie mag niet ten koste gaan van economische groei en financieel gewin. Een natuurinclusieve economie in
219 het algemeen en natuurinclusieve landbouw in het bijzonder zijn wegen naar de toekomst. Daarin erkent het
220 CDA dat onze boeren de beste natuurbeheerders zijn. Al generaties lang. Op vele plekken in Fryslân werd al aan
221 agrarisch natuurbeheer gedaan voordat in Nederland het woord bestond. Agrariërs zijn nog steeds de grootste
222 natuurbeheerders, maar worden daar niet voor beloond door de maatschappij. Wij willen werken aan een
223 eerlijke en langjarige beloning voor onze natuurbeheerders. Veel boeren, tuinders en vissers hebben een
224 familiebedrijf, dat van generatie op generatie wordt doorgegeven. Ze weten als geen ander betekenis te geven
225 aan het woord rentmeesterschap doordat ze niet gestuurd worden door korte termijnrendement.

226 Landbouw is voor Fryslân van cruciaal belang. Het zit niet alleen in ons DNA, cultuur en landschap, het is ook
227 een belangrijk onderdeel van de economische agenda van Fryslân. De ontwikkeling tot de beste
228 landbouwsector in de wereld danken we aan de kennis, het ondernemerschap en innovatiekracht van de
229 landbouw en de aanverwante sectoren. Deze kennis en innovaties worden ook gebruikt door agrariërs elders
230 in de wereld. Deze willen wij als CDA blijvend stimuleren, voor mienskip, milieu en economie.

231 **Friese aanpak**

232 De basis is dat landbouw altijd een integraal onderdeel uitmaakt van de samenleving. Opgaven kunnen alleen
233 vanuit een bredere en integrale aanpak worden gerealiseerd. Gebiedsgericht werken is daarbij een
234 uitgangspunt. Wij kiezen daarmee voor een heldere strategische agenda voor de landbouw. Doelmaatregelen
235 voor de lange termijn bepalen de milieugebruiksruimte voor de landbouw, inclusief limieten op fosfaat en
236 stikstofemissies. Wij stimuleren de sector om zelf met plannen te komen om deze doelen te realiseren en
237 steunen daarbij de Friese aanpak om samen in gesprek met de sector tot invulling te komen. De plannen
238 vragen om inspanningen van de hele keten: van boeren, verwerkers van agrarische producten en andere
239 partners in de keten. Daar waar we dit provinciaal kunnen steunen, doen we dat.

240 Wij faciliteren de modernisering en innovatie van de veehouderij. Het is belangrijk dat de sector zelf deze
241 innovatie omarmt om de duurzaamheidsdoelen te behalen. Ook hier moeten overheid en ketenpartners
242 bijdragen om de transformatie van deze belangrijke economische sector mogelijk te maken. Boeren kunnen dit
243 niet alleen. Als CDA steunen we de [Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw](#) en sturen op ruimte in de regels.

244 Ook de Friese boeren leveren een bijdrage aan de stikstofreductie. Boeren die vrijwillig stoppen worden
245 hiervoor gecompenseerd. Wij zijn tegen onteigening. Gebiedsontwikkelingen moeten in onderling vertrouwen
246 en gedragen door de mienskip tot stand komen. We willen de bestaande budgetten voor uitkoopregelingen
247 ook openstellen voor verduurzaming van de stallen en productiemethoden, als daarmee voor hetzelfde geld
248 betere resultaten kunnen worden geboekt.

249 **Het land**

250 Wij willen een beschermde status voor vitale landbouwgronden om de toekomst van het platteland en de
251 voedselzekerheid veilig te stellen. In de nieuwe Nota Ruimte worden ontwikkelgebieden voor de landbouw
252 aangewezen in een goede balans met de ruimte voor natuur, wonen en recreatie.

253 Door het verdwijnen van de veenlaag ontstaat CO₂-uitstoot. De bodemdaling in het veenweidegebied leidt in
254 het hele land tot schade aan huizen, gebouwen, wegen en landbouwgronden. Als CDA pleiten we voor een
255 meerjarig programma waarbij onderzoek en praktijk aan elkaar worden verbonden. Leren door te zien en te
256 ervaren. Samen met Wetterskip Fryslân willen we werken aan een lerende omgeving waarin de praktijkkennis

257 en innovatie een prominente plek innemen. Wij willen een effectief pakket van maatregelen om de
258 bodemdaling tegen te gaan met behoud van perspectief voor landbouw in deze gebieden.

259 **De wolf**

260 De wolf hoort niet thuis in Fryslân. Het CDA zet zich in om van het Rijk ruimte te krijgen om de wolf te mogen
261 bejagen.

262 **Ruimtelijke ontwikkeling**

263 De kwaliteit van ons Friese landschap willen we behouden. Daarvoor hebben we aandacht gevraagd in onze
264 provinciale omgevingsvisie die als basis voor de invulling van de Omgevingswet moet dienen. Grootschalige
265 industrie, passend bij onze economische clusters, willen we in principe blijven centreren in onze stedelijke
266 centra als Leeuwarden en de A7-zone (Sneek, Drachten, Joure, Heerenveen). Grote datacentra in ons landschap
267 zijn niet welkom. Logistieke hubs centreren we zoveel mogelijk in Heerenveen. We willen geen grote
268 'distributieboxen' in ons landschap.

269 Wij staan voor:

- 270 ● Het samen met onze boeren behouden en beschermen van ons unieke landschap.
- 271 ● Het bevorderen van de participatie van boeren in duurzaam landschaps- en natuurbeheer en hen
272 daarvoor langjarig belonen.
- 273 ● Geen zonneparken op agrarische grond, tenzij daar een groot maatschappelijk draagvlak voor is.
- 274 ● Voorkeur geven aan mienskipplannen waar natuur, landbouw, mienskip, energie en andere
275 uitdagingen samenkomen. Een goed voorbeeld is [Natuur mei de Mienskip](#) en het 'Bio-HUB Biogas
276 Network Systeem' rond de Haskerveenpolder waar zestien boeren samenwerken aan een
277 toekomstbestendige omgeving.
- 278 ● Het ondersteunen van coöperatieve vormen van samenwerking tussen boeren, burgers en overheid.
- 279 ● Het steunen van ontwikkelingen van 'nieuwe vormen van landbouw en ondernemerschap', zoals de
280 teelt van hennep, vlas en andere biobased materialen.
- 281 ● Een heldere strategische agenda voor de landbouw waarbij gebiedsgericht werken uitgangspunt is.
282
- 283 ● Ons uitspreken tegen onteigening. De bestaande budgetten voor uitkoopregelingen moeten ook
284 gelden voor verduurzaming van stallen en productiemethoden als daarmee betere resultaten kunnen
285 worden geboekt. Hiervoor zoeken we actief het gesprek met o.a. de [Agrarische Jongeren Fryslân](#) (de
286 toekomst), [LTO](#), [Noardlike Fryske Wâlden](#) en andere agrarische collectieven.
287
- 288 ● Programma's gericht op duurzame landbouwpraktijken worden speerpunt binnen het beleid.
289
- 290 ● Het aanwijzen van ontwikkelgebieden voor de landbouw die in balans zijn met de ruimte voor natuur,
291 wonen en recreatie in de nieuwe Nota Ruimte.
292
- 293 ● Het inzetten op een effectief pakket van maatregelen om de bodemdaling in veenweidegebieden
294 tegen te gaan met behoud van perspectief voor landbouw.
295
- 296 ● Kritisch willen kijken naar de, financiële, relatie die wij als provincie hebben met organisaties die
297 andere doelen nastreven dan ons provinciaal beleid.
298
- 299 ● Behoud van ons mooie IJsselmeer. We zijn daarom tegen mogelijke zandwinningsplannen.
300
- 301 ● Wij staan kritisch tegenover het aanwijzen van nieuwe natuur- en Natura 2000-gebieden. Niet alles
302 hoeft een stempel of een hek eromheen. Wel kijken we naar de mogelijkheden om meer ruimte voor
303 biodiversiteit te creëren in overleg met landeigenaren.

304 4. Economie

305 *Kiezen voor Fryslân als meest circulaire, leefbare en gastvrije provincie van Nederland*

306 De regionale economie is één van de kerntaken van de provincie Fryslân. Economie komt van het Griekse
307 woord Oikos, wat onder andere betekent: wonen, huishouding, samenleven. Onderwijs, werkgevers,
308 werknemers, gemeenten en waterschappen werken samen aan de versterking van economische factoren die
309 invloed hebben op ons leven. Het Friese MKB is de kurk waar onze economie op drijft. Het brengt werk,
310 innovatie maar ook brood op de plank. Daarop zijn wij als CDA trots. We zien ook meer en meer dat het MKB
311 getroffen wordt door crises die grote impact hebben. De impact van de coronapandemie en de energiecrisis
312 vragen om actieve steunmaatregelen vanuit de provincie voor het MKB.

313 De kernwaarden van solidariteit en gespreide verantwoordelijkheid vertalen wij in verbinding en kansen voor
314 iedereen. Elke Fries moet de kans hebben om zich te ontwikkelen en perspectief te hebben in Fryslân. Van
315 kleuter tot PhD-student, van praktijkschool naar werk. Daarbij hoort passend onderwijs, werk en een fijne
316 woonomgeving met voorzieningen. In deze veranderende wereld ontstaat er vaak afstand tussen platteland en
317 stad, tussen jong en oud of tussen de Fries en de overheid. Verschillen tussen mensen en regio's geven Fryslân
318 kleur. Maar verbinding en kansen voor elke Fries verkleinen de afstand en zorgen voor een gezonde economie.
319 Fryslân is relevant om te vestigen of te blijven als bedrijf. Onze beroepsbevolking is vakbekwaam en er heerst
320 een goede arbeidsethos waarbij geldt: *'afspraak is afspraak.'*

321 **Kiezen voor de circulaire economie**

322 We staan voor een circulaire economie en zetten daar met ons provinciaal beleid blijvend op in. In een
323 circulaire economie worden kringlopen gesloten en gebruik gemaakt van hernieuwbare energie. Binnen het
324 Friese ecosysteem focussen we op 5 clusters: Watertechnologie, AgriFood, Hightechsystems & materials,
325 Maritieme technologie en Circulaire economie. Binnen deze, in het [Innovatie Pact Fryslân](#) vastgestelde clusters,
326 blijven we investeren in de ontwikkeling hiervan en de campussen die zich hiermee bezig houden. Alle
327 campussen samen vormen [Campus Fryslân](#), waarin we als provincie **de** plek zijn voor innovaties van de
328 toekomst. In het verlengde daarvan ondersteunen we de verdere ontwikkeling van de [Universiteit van het](#)
329 [Noorden](#) waarin MBO, HBO en WO samenwerken.

330 **Retail**

331 De [Friese Retail-aanpak](#) was een groot succes. We zien ontwikkelpunten voor de komende jaren. Samen met
332 het Fries centrumnetwerk willen we hier een vervolg aan geven. Onder andere door middel van projecten als
333 [de Nieuwe Winkelstraat](#). Bovenal steunen we de planontwikkeling en stellen we geld beschikbaar voor de
334 uitvoering ervan om onze centra te ondersteunen. We willen de retailvouchers behouden. Het verkrijgen ervan
335 moet eenvoudiger.

336 **Kiezen voor de gastvrijheidseconomie**

337 De recreatie, toerisme en horeca vormen samen de Friese [gastvrijheidseconomie](#). Deze sectoren dragen niet
338 alleen steeds meer bij in financiële zin, maar ook aan een prettige en gezonde woon- en leefomgeving. De
339 [gastvrijheidseconomie](#) is er niet enkel voor de toerist, maar zorgt voor leefbaarheid en welzijn van alle Friezen.
340 Daarnaast kan de gastvrijheidssector een rol spelen bij blijvende leefbaarheid, biodiversiteit, energietransitie,
341 behoud van cultureel erfgoed, circulariteit, betere maar duurzamere mobiliteit, sociale cohesie en ruimtelijke
342 ontwikkeling.

343 Onze Wadden zijn een echte parel en niet voor niets UNESCO werelderfgoed. In het [Fries Programma](#)
344 [Waddenkust](#) worden thema's zoals leefbaarheid & krimp, landbouw & verzilting, waterveiligheid & klimaat en
345 recreatie & toerisme aangepakt. Het CDA wil voortzetting van dit programma waarmee de hele Friese
346 waddenkust een aantrekkelijk gebied blijft voor inwoners en toeristen.

347
348 Wij staan voor:

- 349 ● Projecten in relatie tot arbeidsmarkt en ontwikkeling staan in het teken van 'leven lang ontwikkelen'.
- 350 ● Herwaardering van het vakmanschap door actieve steun voor het MHOAF (Middelbaar- en Hoger
351 Onderwijs Akkoord).

- 352 ● Versterken van menselijk kapitaal door gerichte keuzes in de kennisagenda die aansluiten bij de
353 ambities van Fryslân op het gebied van water, Agri&Food, Recreatie en Toerisme, ICD en Maritiem.
354 Daarom maken we, samen met deze clusters, voor al deze sectoren een investerings- en
355 arbeidsmarktplan.
- 356 ● Meerjarige financiële ondersteuning van de provincie voor het Innovatiepact Fryslân. Het beleid wordt
357 bij het IPF gemaakt door de leden die een vertegenwoordiging zijn van ondernemers,
358 onderwijsinstellingen en overheden. Daarnaast wordt het aanjagen en ontwikkelen van de vijf
359 economische speerpunten hier vorm gegeven.
- 360 ● Focus op digitalisering. ICT/robotica vanaf de basisschool (naar Ests model). Focus op innovatie en
361 onderzoek voor vernieuwing maar ook om banen op verschillende niveaus in Fryslân te houden.
- 362 ● 1.000 talenten naar Fryslân. Naast het behouden en opleiden van onze jeugd zetten we ook in op:
- 363 ○ Internationaal talent aantrekken met onder andere een internationale school (po en vo).
- 364 ○ Duurzame en innovatieve bedrijven blijvend interesseren voor Fryslân als vestigingsplaats.
365 Actieve deelname in bedrijfspromotie in binnen- en buitenland.
- 366 ● Van vacature naar talent (bedrijven als talentnetwerken, bijvoorbeeld programma Talenten van
367 Morgen).
- 368 ● Actieve deelname van de provincie in bestuur en financieel van de [Arbeidsmarktregio Fryslân Werkt!](#)
369 De provincie stemt haar arbeidsmarktbeleid daarop af. We tuigen daar geen eigen instrumenten en
370 organisaties voor op.
- 371 ● Het stroomlijnen van subsidies en vergunningen. Meer afstemming tussen overheden en gezamenlijk
372 optrekken.
- 373 ● Structurele financiering van [Wetsus](#).
- 374 ● Structurele financiering van het [Innovatiecluster Drachten](#).
- 375 ● Het ondersteunen van de ontwikkelingen van de [Media Innovatie Campus](#) in Leeuwarden.
- 376 ● Eén Fries ondernemersloket samen met de andere Friese overheden. Dat is nu teveel verdeeld per
377 onderwerp, gemeente en vraag. Dat kan en moet beter. Ook gaan we verkennen of er op Friese schaal
378 één economische beleidsafdeling kan komen.
- 379 ● Twee maanden vrij reizen met het OV in de zomer in heel Fryslân voor toerist en inwoners.
- 380 ● Inzetten op campertoerisme als groeimarkt.
- 381 ● Het vermarkten van de provincie als geheel.
- 382 ● Een Friese toeristenbelasting voor de marketing van Fryslân.
- 383 ● Structurele financiering van [Gastvrij Fryslân](#).

384 **5. Energie en klimaat**

385

386 De energietransitie is een complexe opgave. Het CDA wil dat iedere burger in Fryslân toegang heeft tot
387 betaalbare, betrouwbare en duurzaam opgewekte energie en warmte. Door ons in te zetten voor een
388 schonere, gezondere en groenere omgeving kunnen wij een betekenisvolle en zichtbare bijdrage leveren aan
389 een duurzame samenleving. Een sociale samenleving met ecologisch en economisch evenwicht.

390 Al jaren wordt er gas en zout gewonnen in Fryslân. Als CDA Fryslân zijn wij daar tegen. De rijksoverheid beslist
391 hier echter over. Ons landschap, in het bijzonder de Waddenzee, moet beschermd worden. Wij vinden dat de
392 rijksoverheid over die rekenen een significant bedrag moet uitkeren aan Fryslân, ook over de afgelopen
393 decennia. De provincie en betrokken gemeenten mogen zelf weten op welke manier ze dat geld voor de
394 mienskip inzetten. Wij zien hier kansen om die middelen in te zetten voor een op termijn energie-onafhankelijk
395 Fryslân. Daarbij blijft ons adagium dat wij tegen gas- en zoutwinning zijn en blijven in onze provincie. We
396 verkennen actief de mogelijkheden en kansen op het gebied van waterstof, geo- en aquathermie.
397 We zijn grutsk op de coöperatieve beweging in Fryslân. Onze provincie heeft het grootste aantal
398 (energie)coöperaties van het land en de beweging is nog altijd groeiende. Wij steunen de ontwikkeling van de
399 zogenaamde gebiedscoöperaties.

400 Het CDA draagt het project [Blue Energy](#) op de Afsluitdijk een warm hart toe. Het is van groot belang om de
401 proefopstelling op te schalen naar een grotere centrale.

402 **Zonneladder**

403 Het CDA gaat de discussie van windenergie niet uit de weg. Deze vorm van energie vult het tekort aan zonne-
404 energie goed aan en is voor de mienskip, zoals in Reduzum of bedrijven in Hallum, van groot belang. Draagvlak
405 vanuit de mienskip is echter een basisvoorwaarde. Voor zonne-energie gaat het CDA uit van de zonneladder:
406 natuur en landbouwgronden worden zoveel mogelijk ontzien, zeker zolang er op daken nog volop ruimte is
407 voor zonnepanelen.

408 Het klimaat verandert. Daar kunnen we niet omheen. Ook in Fryslân is dat steeds meer zichtbaar. Sinds de
409 industrialisatie vanaf de 19^e eeuw is de uitstoot van broeikasgassen exponentieel toegenomen met alle
410 gevolgen van dien. Al jaren geen Elfstedentocht. Hevige regenbuien met ondergelopen woonkamers. Zomers
411 die steeds warmer en extremer worden. Het klimaat heeft helaas geen grenzen, maar we hebben als Friezen
412 wel een verantwoordelijkheid. Welke voorouder willen we zijn? Wat is onze bijdrage voor de generaties na
413 ons? Het CDA pleit voor structurele aandacht voor de gevolgen van klimaatverandering.

414 Wij staan voor:

- 415 ● Het door de provincie te initiëren deltaplan 'Zon op de daken'. Doel is zoveel mogelijk Friese daken te
416 bedekken met zonnepanelen. Daarnaast moeten parkeerterreinen worden overdekt met
417 zonnepanelen. Bij o.a. winkel- en industriegebieden kan dat onze ondernemers helpen de
418 energiekosten te drukken.
- 419 ● Het investeren in oplossingen voor de energiecrisis. Het al dan niet financieel bijspringen bij het
420 betalen van de rekeningen van inwoners- en ondernemers kan daarin als gewenst gevoeld worden. De
421 problemen (de energievoorziening zelf) lossen we daarmee niet op.
- 422 ● Het helpen investeren in net- en opslagcapaciteit. De rijksoverheid heeft deze mogelijkheden tot op
423 heden alleen belegd bij de nutsbedrijven. Wij willen kijken hoe de provincie zelf kan bijdragen aan de
424 versnelling van het oplossen van deze problemen.
- 425 ● Het versnellen van zogenaamde slimme netwerken (decentrale afname met buffermogelijkheden om
426 overbelasting van het net te voorkomen).
- 427 ● Het toestaan van (kleine) windmolens bij ondernemers en initiatieven vanuit de mienskip zoals
428 dorpscoöperaties. Een goed voorbeeld daarvan is de dorpsmolen in Reduzum.

- 429 ● Het laten bijdragen van projectontwikkelaars, door tenminste 50% van de energieopbrengsten via de
430 lokale coöperaties te laten terugvloeien naar de mienskip.
- 431 ● Het bouwen van grote windmolens op voldoende afstand van woonkernen, bijvoorbeeld op
432 industrieterreinen. Naast wind op land pleiten we sterk voor de zogenaamde dorpsmolen op zee.
- 433 ● Het combineren van functies, zoals zonnevelden op een talud of boven een parkeerplaats. We
434 gebruiken hiervoor geen weilanden of andere natuur.
- 435 ● De Friese norm. Voor bestaande mijnbouwactiviteiten, ook die al jaren zijn, zoals bij gas- en
436 zoutboringen krijgt de provincie nu geen vergoeding. Voor elke kubieke meter nieuwe gas- en
437 zoutwinning willen wij een vast percentage voor de provinciale- en lokale overheid en Wetterskip
438 Fryslân. Let wel, in eerste instantie willen wij géén nieuwe mijnbouwactiviteiten. In procedures tot
439 nieuwe concessies willen we als decentrale overheden meer invloed.

440 **6. Infrastructuur**

441

442 Ieder dorp of stad dankt zijn bestaansrecht aan de aanwezigheid van infrastructuur. Bereikbaarheid is
443 belangrijk voor het welzijn van mensen. Bijna niemand wil geïsoleerd zijn van zijn omgeving of familie. Fryslân
444 kent vele dorpen en buurtschappen. Daarom is het heel belangrijk dat deze dorpen bereikbaar blijven voor de
445 bewoners van en de bezoekers aan deze dorpen. En dat geldt in onze huidige tijd ook zeker voor digitale
446 infrastructuur zoals glasvezelverbindingen.

447 Ook de bereikbaarheid van de provincie is van groot belang om mensen die elders werken in de provincie te
448 laten wonen of bedrijven naar Fryslân te krijgen. Het CDA wil een goede bereikbaarheid van de provincie met
449 de rest van Nederland en van de dorpen in Fryslân met de grotere woonkernen.

450 **De Lelylijn**

451 Wij zijn voor aanleg van de Lelylijn. Het provinciale wegennet is prima op orde. Dat geldt echter niet voor de
452 ontsluiting via het spoor. De Lelylijn is een middel dat de bottleneck bij Zwolle en reistijd naar Amsterdam kan
453 oplossen en verkorten. De historie laat zien dat een goede infrastructuur altijd zorgt voor economische
454 activiteiten. Dat zal met de Lelylijn ook het geval zijn. Door de komst van de Lelylijn komt er eindelijk een
455 station in Drachten en in Joure. De Lelylijn verbindt de randstad ook rechtstreeks met onze hoofdstad
456 Leeuwarden. Ook het spoor binnen de provincie en tussen Leeuwarden en Groningen vereist aandacht. Velen
457 maken er dagelijks gebruik van en de provincie moet dat stimuleren. Een frequente verbinding zorgt ervoor dat
458 meer mensen gebruik kunnen maken van de trein.

459 De bereikbaarheid van de dorpen vereist meer aandacht van de provincie. Dat kan niet zomaar gedaan worden
460 met meer frequente busverbindingen. Vraagafhankelijk vervoer moet daarin meer gestimuleerd worden.
461 Het huidige vervoer vraagt om fietssnelwegen. Meer en meer mensen reizen met elektrische fietsen of andere
462 snelle tweewielers. Hiervoor is het belangrijk dat er goede fietspaden zijn waar mensen gebruik van kunnen
463 maken. Op een aantal plaatsen zou een fietsveer over meren een oplossing kunnen zijn om de verbinding
464 tussen belangrijke kernen te verkleinen.

465 Na jarenlange investering in het wegennetwerk van Fryslân wordt het nu meer dan tijd voor:

- 466 - Betere OV-ontsluitingen voor dorpen, steden én met andere delen van Nederland en Europa.
- 467 - Concessies moeten verleend worden op basis van OV én mobiliteitsinnovatie.
- 468 - Meer- en betere fietsverbindingen tussen onze Friese kernen.
- 469 - Een breed dekkende laadpaalstructuur. Geen laadstress.
- 470 - Het scheiden van de verschillende verkeersstromen.
- 471 - Het blijvend inzetten op het opwaarderen van het Van Harinxmakanaal voor Va klasse schepen
- 472 (110 meter lang en 11,4 meter breed).
- 473 - Glasvezel en digitale infrastructuur op orde.

474

475 Wij staan voor:

476 ● Een mobiliteitsplan waarin niet alleen gekeken wordt naar de beschikbare busuren, maar waar dorpen
477 en wijken zelf met ideeën kunnen komen voor hun mobiliteit-uitdagingen. Daar horen ook financiële
478 middelen bij. Dus niet alleen een busconcessie, maar een compleet mobiliteitsplan. We dagen de
479 vervoersbedrijven uit om met een totaalplan te komen. De provincie geeft hiervoor de ruimte in haar
480 uitvraag.

481 ● Vrijliggende fietspaden tussen alle Friese gemeenten en kernen. We maken een provinciebreed plan,
482 prioriteren in de volgorde en zoeken daar de financiën bij.

483 ● Het prioriteren van een aantal grote infrastructurele plannen die belangrijk zijn voor Fryslân, zoals
484 ○ Aquaduct Van Harinxmakanaal bij Leeuwarden.
485 ○ De sluis bij Kornwerderzand.
486 ○ Tunnelverbinding tussen Gaastmeer en it Heidenskip.
487 ○ Aquaduct Skarsterrien (A6).
488 ○ Brug Kootstertille.

- 489
- 490
- Fietssnelwegen tussen de grotere kernen.
- 491
- 492
- 493
- 494
- Aanleg van de Lelylijn. Het wordt hoog tijd dat ook Drachten aan het spoor komt te liggen. Wat inhoudt dat deze lijn, behalve naar Groningen en Duitsland, een rechtstreekse verbinding heeft met onze hoofdstad en naar het noorden van onze provincie. We zien overigens niks in de verplichte koppeling van tienduizenden woningen die daar tegenover moet staan.
- 495
- 496
- 497
- 498
- 499
- Het verkennen van andere en alternatieve spoorverbindingen in en naar onze provincie. In de wetenschap dat de eventuele komst van de Lelylijn nog lang op zich laat wachten kan ook een regionaal spoornetwerk in Fryslân zelf onderzocht worden. Denk bijvoorbeeld aan een traject Sneek-Heerenveen-Drachten. Op deze manier maken we een eigen dagelijkse logistieke ring in onze provincie.
- 500
- Een goede digitale infrastructuur.

501 **7. Financiën en bestuur**
502

503 De provincie Fryslân heeft de afgelopen jaren goed op haar spaarboekje gelet. Er is geïnvesteerd in nieuwe
504 renderende activiteiten, zoals het windpark en er zijn passende reserves aangelegd. De inkomsten uit vaste
505 bronnen, zoals het Provinciefonds en de structurele vergoeding daaruit, nemen de komende jaren af. Ook het
506 belastingdomein van de provincies en gemeenten worden door de rijksoverheid de komende jaren aangepast.

507 Wij staan voor:

- 508 • Het goed beheren, maar ook maatschappelijk inzetten van onze spaargelden. Financieel rendement is
509 daarin niet de enige vereiste. We kijken naar de maatschappelijke impact.
- 510 • Het kijken naar probleemoplossingen met financiële ondersteuning van maatschappelijke initiatieven.
511 Niet naar tijdelijk financieel de pijn ledigen.
- 512 • Een kerntakendiscussie om onze vaste inkomsten structureel in te zetten voor structurele taken.
- 513 • Jaarlijks vrije begrotingsruimte om in te spelen op acute vraagstukken uit de samenleving.
- 514 • Een eenduidig belastingdomein voor de decentrale overheden in samenspraak met de rijksoverheid,
515 de gemeenten en provincies. Daarbij vinden wij dat opcenten, autogebruik, geen passende belasting is
516 voor alle inwoners van Fryslân. In het landelijke regeerakkoord worden nieuwe belastinggebieden
517 aangekondigd. Wij willen ervoor waken dat daarin willekeur en te grote lokale verschillen ontstaan.
518 Hierin kijken we ook naar de mogelijkheid om meer cohesie te krijgen in de verschillende vormen van
519 toeristenbelasting in onze provincie.
- 520 • Meer algemene- en structurele inkomsten die in door Provinciale Staten zelf aangewezen
521 beleidsterreinen kunnen worden ingezet.

522

523 Fryslân is een zelfstandige provincie. We hebben een eigen beleidsbevoegdheid en willen dit zo houden. Wij
524 verhouden ons in eerste instantie tot onze inwoners en de Provinciale Staten in al ons handelen en in het
525 afleggen van verantwoording. Daarnaast werken wij actief samen met onze noordelijke partners, Groningen en
526 Drenthe, het Interprovinciaal Overleg, de Rijksoverheid en de Europese Unie. Binnen Europa zien wij de actieve
527 relatie met onze Duitse burens als het meest warm en economisch van belang maar wij hechten ook grote
528 waarde aan het netwerk van gebieden met minderheidstalen en -culturen in Europa. Onder het mom van
529 'leren delen om te vermenigvuldigen' juichen we samenwerking toe. Inhoud, niet het adagium van
530 samenwerken alleen, is daarin leidend.

531 Wij staan voor:

- 532 • Het beter inzichtelijk en leesbaar maken van onze begroting en jaarstukken. Voorafgaand aan de
533 behandeling van de jaarstukken en de begroting organiseren we een burgertop waarin de inwoners in
534 gesprek gaan met gedeputeerden en Provinciale Staten gezamenlijk.
- 535 • Het verstrekken van subsidies met een makkelijke, overzichtelijke en veel kortere aanvraagprocedure.
536 Niet het proces, maar het doel van de subsidie moet leidend zijn. Wij ondersteunen investeringen in
537 deze processen en de digitalisering daarvan.
- 538 • Een provinciale organisatie die vaste mensen in dienst heeft voor vaste taken. Daarbij is een flexibele
539 schil nodig, maar wij kijken zeer kritisch naar flexpools zoals die de afgelopen periode zijn ingesteld.
540 Daarin wil de provincie een goede werkgever zijn.
- 541 • De Friese samenwerkingsagenda. De gemeenten, Wetterskip Fryslân en de provincie vormen samen
542 de Friese overheid. Deze staat ten dienste van de inwoners, al wordt te vaak door de mienskip een
543 verschil tussen deze overheden ervaren. Daarom wil het CDA dat deze overheden samen een agenda
544 maken hoe zij de mienskip beter tot dienst kunnen zijn.
- 545 • Een actieve Europa-agenda overkoepelend én in elke beleidsportefeuille van de provincie.
- 546 • Een actieve samenwerkingsagenda met onze Duitse collegae uit Nedersaksen.
- 547 • Het samenvoegen van bovenstaande (samenwerking met andere overheden op verschillende
548 beleidsterreinen) om meer Europees geld naar Fryslân en Noord-Nederland te krijgen.